

СЕКЦІЯ 5

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 330.32:001.895

Сімків Л.Є.

*кандидат економічних наук, доцент,
завідувач кафедри теорії економіки та управління
Івано-Франківського національного технічного університету
нафти і газу*

АНАЛІЗ СТАНУ ІННОВАЦІЙНОЇ АКТИВНОСТІ В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ

Стаття присвячена оцінці інноваційного потенціалу в регіонах України та визначенні ефективності його використання. Проведено аналіз рівня інноваційної активності підприємств, впровадження інновацій у регіонах, структури витрат на інновації за джерелами фінансування. Визначено основні чинники, що стримують розвиток інноваційної діяльності в регіонах.

Ключові слова: інновації, регіон, інноваційна активність, інноваційні процеси, фінансування інноваційної діяльності.

Симкив Л.Е. АНАЛИЗ ИННОВАЦИОННОЙ АКТИВНОСТИ В РЕГИОНАХ УКРАИНЫ

Статья посвящена оценке инновационного потенциала в регионах Украины и определению эффективности его использования. Проведен анализ уровня инновационной активности предприятий, внедрения инноваций в регионах, структуры затрат на инновации по источникам финансирования. Определены основные факторы, сдерживающие развитие инновационной деятельности в регионах.

Ключевые слова: инновации, регион, инновационная активность, инновационные процессы, финансирование инновационной деятельности.

Simkiv L.Ye. ANALYSIS OF INNOVATIVE ACTIVITY IN THE REGIONS OF UKRAINE

The article is devoted to the evaluation of innovative potential in the regions of Ukraine and the effectiveness of its use. The analysis of the level of innovative activity of enterprises has been carried out, as well as innovation in regions, structure of spending on innovations by sources of funding. The main factors constraining the development of innovative activities in the regions have been determined.

Keywords: innovation, region, innovation activity, innovation processes, financing innovation.

Постановка проблеми. На економічний розвиток країни в напрямі прискорення структурної перебудови економіки, підвищення її конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості суттєво впливають активізація інноваційних процесів, впровадження нових видів інноваційної продукції та наукоємної техніки і технологій. На це має бути спрямована і регіональна політика, покликана об'єднувати освіту, науку, виробництво, споживання, фінансову систему.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні аспекти інновацій досліджувалися в працях Й. Шумпетера, К.Р. Макконнелла, С.Л. Брю, С. Кузнеца, П. Друкера [1–4]. Проблемам формування інноваційного потенціалу України та її регіонів присвячено багато наукових праць провідних вітчизняних учених, серед яких слід назвати таких, як В.М. Геєць, В.П. Семиноженко, М.І. Крупка, Л.Л. Антонюк, О.М. Юркевич [5–8].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Акцентуючи увагу на вагомому внеску вітчизняних та зарубіжних науковців і дослідників у вирішення проблеми формування інноваційного потенціалу в регіонах України, вважаємо за доцільне відзначити, що недостатньо висвітленими залишаються питання впливу сучасних кризових тенденцій щодо зниження інноваційної активності у регіонах та скорочення обсягів виробництва саме інноваційної продукції.

Можливості здійснення успішних ринкових перетворень, підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції, підприємств та економіки країни загалом, забезпечення стабільного економіч-

ного зростання в Україні багато в чому залежать від того, як розв'язуватимуться завдання підвищення інноваційної активності в регіонах.

Мета статті полягає в оцінці інноваційного потенціалу регіонів та ефективності його використання в сучасній системі економічного розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із важливих заходів щодо активізації інноваційної діяльності є забезпечення належного рівня фінансування та інвестування наукової та інноваційної сфер. Як відомо, для досягнення помітного впливу на розвиток економіки рівень такого фінансування повинен перевищувати 0,9% ВВП. За таких умов створюється «критичне» значення, за якого інновації починають відігравати не тільки соціокультурну і пізнавальну функції, але й економічну [8, с. 82].

Саме рівень інноваційної активності визначає темпи економічного зростання та конкурентоспроможність економіки високорозвинених країн світу. Причому частка витрат на НДДКР у ВВП цих країн постійно збільшується, а в Україні – зменшується. У розвинутих країнах показник наукоємності ВВП становить від 2 до 4% і більше, тоді як в Україні у 2016 році витрати на інновації становили 0,2% ВВП, у 2015 році цей показник був на рівні 0,3% ВВП.

Загалом сьогодні в інноваційній сфері України відсутні структурованість та диференційованість її основних елементів. Це обумовлено недотриманням балансу пріоритетів: несформовані взаємозв'язки між освітою, науково-технічною сферою, бізнесом, інноваційною інфраструктурою. Низький рівень інноваційної активності обумовлений насамперед браком фінансових ресурсів, низьким рівнем стимулювання,

відсутністю мотивації працівників сфери НДДКР, високим ступенем міграції наукових працівників переважно через низький рівень заробітної плати, значно нижчий, ніж в середньому по економіці тощо.

Для більшості українських регіонів характерні негативні тенденції щодо зниження інноваційної активності промислових підприємств та скорочення обсягів виробництва саме інноваційної продукції, яка частково замінюється на більш просту і дешеву, притому в економічно розвинених країнах світу ще в 80–90-х роках минулого сторіччя темпи зростання наукоємних галузей були в середньому в 1,5–2 рази вищі, ніж загалом по промисловості. Низький рівень інноваційної активності промислових підприємств обумовлений в більшості випадків довготривалим процесом впровадження інновацій у виробництво і значним терміном їх окупності, що значною мірою не стимулює до заняття цією діяльністю особливо в умовах відсутності фінансових можливостей.

Впродовж 2000–2014 років загалом по Україні простежується нестійка динаміка щодо рівня інноваційної активності промислових підприємств. Так, впродовж 2000–2005 років відбувалося зниження інноваційної активності промислових підприємств України, а саме з 18,1% до 11,9% загальної кількості інноваційно-активних підприємств. У 2006–2007 роках спостерігалось різке підвищення інноваційної активності з 11,2% до 14,2%. Однак уже у 2008–2009 роках знову ж таки відбувся спад, який зумовлений значною мірою світовою фінансово-економічною кризою (з 13,0% до 12,8%). У 2010–2012 роках відбувалося деяке поживлення інноваційної активності (13,8–17,4%), проте у 2013–2014 роках спостерігалась поступовий її спад. Так, у 2013 році рівень інноваційної активності становив 16,8%, а в 2014 році знизився ще на 0,7% і становив вже 16,1% [9, с. 182; 10, с. 160; 11, с. 162]. Таким чином, можна стверджувати, що нині в Україні немає чітко виражених перспектив до інноваційного типу розвитку економіки. Постійні нестійкі тенденції щодо активізації інноваційних процесів унеможливають забезпечення підвищення ефективності та конкурентоспроможності української економіки загалом.

У 2014 році в Україні інноваційною діяльністю займалися 1 608 промислових підприємств, що становить 16,1% загальної їх кількості. Слід відзначити, що м. Київ з 2011 року втрачає свої лідерські позиції щодо рівня інноваційної активності, поступаючись Херсонській області. Впродовж 2012–2014 років стабільного лідера не було. Так, вже у 2012 році Херсонська область переміщується на 2 місце, розділяючи його з м. Києвом (рівень інноваційної активності становив 26,1%), а перше місце розділили між собою Запорізька та Миколаївська області (29,8% загальної кількості інноваційно-активних підприємств). У 2013 році перше місце за цим показником посіла Запорізька область, а у 2014 році знову ж таки лідером інноваційної активності була Херсонська область (24,2% загальної кількості промислових підприємств).

В 2005–2014 роках для значної кількості регіонів України характерний нижчий за середньоукраїнське значення рівень інноваційної активності. Впродовж цього періоду лише чотири регіони стабільно перевищують цей показник, а саме Івано-Франківська, Одеська, Харківська області та м. Київ, які і можна назвати безумовними інноваційними лідерами.

У 2014 році серед регіонів України вищою за середню в Україні була частка інноваційно-активних підприємств в Івано-Франківській, Запорізькій, Кіровоградській, Львівській, Миколаївській, Одесь-

кій, Сумській, Харківській, Херсонській областях та м. Києві [11, с. 162]. Для інших регіонів притаманний нижчий за середньоукраїнський рівень інноваційної активності.

Слід відзначити, що диференціація між максимальним і мінімальним значеннями рівня інноваційної активності поступово зменшується, а саме коливається від 10 разів у 2005 році (max. – м. Київ, min. – Рівненська область) до 4,5 разів у 2010 році (max. – м. Київ, min. – Запорізька область) та 4 разів у 2014 році (max. – Херсонська область, min. – Закарпатська область).

Загалом по Україні серед видів економічної діяльності найбільш інноваційно-активними є підприємства з виробництва фармацевтичних продуктів (38,2% загальної кількості промислових підприємств цієї галузі), комп'ютерів, електронної та оптичної продукції (34%), транспортних засобів (33,9%), добування металевих руд (30,4%), машинобудування (27%). В різних регіонах різна галузева специфіка інноваційної активності промислових підприємств. Наприклад, у Львівській області інноваційними лідерами є підприємства машинобудування, харчової та целюлозно-паперової промисловості [11, с. 168].

Внаслідок невисокої інтенсивності вкладень в НДР питома вага інноваційної продукції в сумарному обсязі промислового виробництва України впродовж останніх 10 років знаходиться на рівні 6,5–2,6%. Протягом аналізованого періоду незмінно низьким залишається рівень реалізованої інноваційної продукції у загальному обсязі промислової продукції у Рівненській та Черкаській областях, який до того ж ще й постійно знижується, а саме від 1,2% у 2005 році до 0,8% у 2014 році та від 1,5% до 0,9% відповідно (рис. 1) [9, с. 235; 11, с. 194].

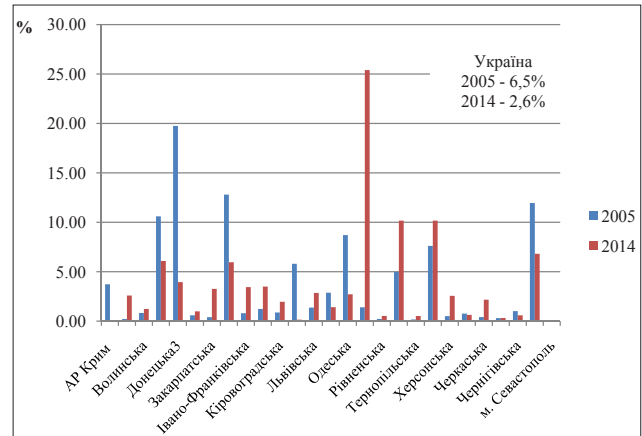

Рис. 1. Зміна частки реалізованої інноваційної продукції у 2005–2014 роках в регіонах України

Доцільно зазначити, що загалом по Україні в 2014 році, порівняно з 2013 роком, обсяги реалізованої інноваційної продукції зменшилися з 3,3% до 2,6% загального обсягу реалізованої промислової продукції. Така тенденція характерна для 20 областей України. Найвищі обсяги інноваційної продукції у 2014 році реалізовано промисловими підприємствами Сумської (10,4% до загального обсягу реалізованої промислової продукції) та Закарпатської областей (8,4% до загального обсягу реалізованої промислової продукції). Додамо, що, незважаючи на високі обсяги інноваційної продукції Закарпатської області, у 2014 році, порівняно з 2013 роком, вони зменшилися майже на половину (з 15,5% до 8,4%). Хоча і незначне, однак все одно зростання обсягів

реалізованої інноваційної продукції відбулося у Полтавській та Херсонській областях, а саме з 6,5% до 8,9% та з 4% до 5,4% відповідно [11, с. 193–194].

У 2014 році змінюється експортноорієнтований напрям реалізації інноваційної продукції. Так, якщо у 2005 році 50% інноваційної продукції експортувалося, у 2013 році – 44,8% то у 2014 році цей показник знизився до 29,2% загального обсягу реалізованої інноваційної продукції. Відповідно, зменшилася кількість підприємств, які її експортують, з 385 одиниць у 2005 році до 295 одиниць у 2014 році [10, с. 226; 3, с. 197].

У 2014 році понад 50% загального обсягу інноваційної продукції реалізують за межі України промислові підприємства 5-х областей, а саме Дніпропетровської, Донецької, Запорізької, Харківської та Чернігівської. Майже повністю орієнтуються на внутрішню реалізацію продукції промислові підприємства Вінницької та окупованої Луганської областей. Частка експортованої продукції в цих областях складає відповідно лише 1,3% та 0,2% загального обсягу реалізованої інноваційної продукції. Менше ніж 10% інноваційної продукції експортують промислові підприємства Житомирської, Полтавської та Тернопільської областей [11, с. 197].

Важливу роль у веденні інноваційної діяльності відіграють фінансові можливості підприємств. Так, в 2005–2014 роках обсяг фінансування інноваційної діяльності зріс з 5 751,6 млн. грн. до 7 695,9 млн. грн., або на 33,8%. Однак впродовж аналізованого періоду не спостерігалася стійка тенденція до їх збільшення. Зокрема, зменшення обсягів фінансування, порівняно з попередніми роками, зафіксовано у 2009, 2012, 2013 та 2014 роках. Так, наприклад, у 2014 році, порівняно з попереднім роком, обсяги фінансових коштів зменшуються на 19,5%, а саме з 9 562 626 тис. грн. до 7 695 892,3 тис. грн., що, у свою чергу, призводить і до зниження інноваційної активності промислових підприємств. У 2014 році, порівняно з 2013 роком, у 14 регіонах України відбулося зменшення обсягів фінансування. Водночас у Вінницькій, Запорізькій, Івано-Франківській, Одеській, Полтавській, Сумській, Тернопільській, Харківській, Хмельницькій, Черкаській та Чернігівській областях, навпаки, спостерігалася зростання. Слід зазначити, що у 2 областях відбулося суттєве збільшення обсягів фінансування, а саме у Сумській та Одеській областях відповідно у 2 та 3,5 рази [9, с. 197–198; 10, с. 176; 11, с. 175–176].

Аналізуючи розподіл загального обсягу фінансування поміж регіонами України у 2014 році, необхідно зазначити, що значна їх частка припадає на м. Київ (17%). Понад 10% фінансових ресурсів зосереджено у Дніпропетровській та Вінницькій областях. Найменший обсяг фінансових коштів серед регіонів України припадає на Закарпатську (0,2%) та Рівненську області (0,15%) [11, с. 175–176].

Майже в усіх регіонах України і надалі основним джерелом фінансування інноваційної діяльності залишаються власні кошти підприємств, тобто за рахунок чистого прибутку та амортизаційних відрахувань. У 2014 році їх частка становила 85% проти 73% у 2013 році. Винятком є Полтавська та Сумська області, де цей показник становив відповідно 32,3% та 42,63%. У Хмельницькій та Чернігівській областях його частка сягала 60%. З огляду на те, що основним джерелом фінансування інноваційної діяльності є власні кошти підприємств, стає зрозумілим низький рівень інноваційної активності. З одного боку, велика кількість підприємств працює

збитково, а з іншого – вкладання коштів в інновації є ризиковим та довгоочіпним. Тому більшість підприємств не ризикує вкладати кошти в інновації.

З державного і місцевого бюджету і надалі виділяється дуже незначна частка коштів на підтримку інноваційних процесів, однак не в усі регіони України. Слід відзначити, що за рахунок державних коштів фінансуються лише цільові комплексні програми, фундаментальні та прикладні дослідження, які мають стратегічно важливе значення для країни. Сьогодні основна частка бюджетних коштів перерозподіляється в оборонну галузь.

Кредитні ресурси не відіграють значної ролі у підтримці інноваційних процесів, що обумовлено нестабільністю банківської системи і високими кредитними ставками. Винятком є лише Полтавська область, де вони становлять 66,44% загального обсягу фінансування. Саме тому для розвитку інноваційної діяльності доцільно активно розвивати банківський сектор в частині залучення цільових інвестицій, вигідного вкладення вільних фінансових коштів підприємств, фінансування перспективних науково-технічних досягнень. Слід відзначити, що у високорозвинених країнах світу фінансування інноваційної діяльності здійснюють спеціалізовані банки або ж універсальні банки, які створили спеціалізовані відділи чи департаменти інноваційного фінансування.

Одним із показників активізації інноваційної діяльності є кількість придбаних нових технологій в Україні та за її межами. Так, в Україні впродовж 2005–2014 років кількість придбаних нових технологій збільшилась з 237 одиниць до 543 одиниць. Найвищий пік активізації цього процесу зафіксовано у 2007 році (1 141 одиниця). Серед регіонів у 2014 році лідерами з придбання нових технологій в Україні були промислові підприємства Сумської та Миколаївської областей, які придбали відповідно 105 та 88 одиниць нових технологій. Значно нижчою є активність придбання нових технологій в Україні промисловими підприємствами Донецької, Закарпатської, Одеської, Чернігівської областей – придбано по 2 одиниці нових технологій, а також Волинської та Кіровоградської областей – по 4 одиниці. Взагалі не долучались до цієї діяльності, окрім окупованої Луганської області, Хмельницька та Черкаська області.

Нові технології промислові підприємства закуповують і за межами України. На жаль, сьогодні регіони України слабо залучені до процесу міжнародного трансферу технологій. Так, більшість технологій була придбана саме в Україні, що свідчить про орієнтацію вітчизняних виробників на внутрішні розробки переважно через відсутність коштів для придбання значно дорожчих від вітчизняних аналогів нових іноземних технологій. Так, у 2014 році було придбано 117 таких технологій проти 139 у 2013 році. Слід відзначити, що цією діяльністю займалися лише промислові підприємства 15 регіонів. Лідером у цій діяльності є Івано-Франківська область (22 одиниці) [11, с. 201]. Найбільші запозичення іноземних технологій здійснювали ті галузі промисловості, які традиційно мають досить розвинуту виробничу та наукову базу, а саме підприємства хімічної та нафтохімічної промисловості, металургійні та машинобудування.

Висновки. Проведений аналіз інноваційного потенціалу дає підстави стверджувати, що основною невирішеною проблемою регіонів України і надалі залишається їх несприйнятливність до нововведень, незважаючи на те, що для активного їх виробництва та впровадження є всі необхідні передумови, а саме висока концентрація наукового, освітнього і вироб-

нично-технічного потенціалу, сприятливі умови для розвитку інноваційного бізнесу та перетворення інноваційної діяльності на основне довгострокове джерело підвищення конкурентоздатності економіки.

Саме тому інноваційний розвиток повинен стати одним із пріоритетних напрямів розвитку економіки регіонів України. Розробка і впровадження нової інноваційної продукції та технологій сприятимуть підвищенню конкурентоспроможності економіки як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках, а отже, сприятимуть економічному зростанню загалом. Активізація ж інноваційної діяльності можлива лише за наявності сприятливих умов для її розвитку, яку повинні підтримувати як державний сектор у вигляді надання податкових пільг та створення сприятливої нормативно-правової бази, гарантії захисту інтелектуальної власності та потенційних інвестицій, так і приватний сектор. Основним фактором, що перешкоджає підвищенню інноваційної активності промислових підприємств, є відсутність достатнього обсягу грошових коштів, необхідних для інноваційних розробок і подальшого їх впровадження.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Шумпетер Й. Теория экономического развития / Й. Шумпетер – М. : Прогресс, 1982.– 455 с.
2. Макконнелл К.Р. Экономика: принципы, проблемы и политика : в 2 т. / К.Р. Макконнелл, С.Л. Брю ; пер. с англ. – М., 1997. – Т. 2. – 1997. – 391 с.
3. Кузнец С. Современный экономический рост: результаты исследований и размышлений. Нобелевская лекция / С. Кузнец // Нобелевские лауреаты по экономике: взгляд из России / под ред. Ю.В. Яковца. – СПб. : Гуманистика, 2003.
4. Друкер П. Бизнес и инновации / П. Друкер. – М. : Вильямс, 2007. – 432 с.
5. Геєць В.М. Інноваційні перспективи України / В.М. Геєць, В.П. Семиноженко. – Х. : Константа, 2006. – 272 с.
6. Крупка М.І. Фінансово-кредитний механізм інноваційного розвитку економіки України / М.І. Крупка. – Львів : Видавничий центр Львівського національного ун-ту ім. І. Франка, 2001. – 608 с.
7. Антонюк Л.Л. Міжнародна конкурентоспроможність країн: регіональний аспект / Л.Л. Антонюк // Міжнародна економічна політика. – 2005. – № 1. – С. 45–68
8. Юркевич О.М. Інноваційне спрямування інвестиційного потенціалу фінансових інститутів / О.М. Юркевич // Фінанси України. – 2010. – № 10. – С. 81–86.
9. Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2010 році. Статистичний збірник. – К. : Державна служба статистики України, 2011. – 282 с.
10. Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2012 році. Статистичний збірник. – К. : Державна служба статистики України, 2013. – 287 с.
11. Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2014 році. Статистичний збірник. – К. : Державна служба статистики України, 2015. – 255 с.